

NASSIM NICHOLAS TALEB

*Taleb declară că neprevăzutul
este cheia care ne ajută
să înțelegem nu doar piețele
financiare, ci istoria însăși.*

THE NEW YORK TIMES

Lebăda neagră

Impactul foarte
puțin probabilului

CUPRINS

<i>Notă la a doua ediție</i>	7
<i>Mulțumiri pentru prima ediție.</i>	9
<i>Prolog</i>	15
Despre penajul păsărilor	15
<i>Ceea ce nu știți.</i>	17
<i>Experți și „costume goale“</i>	18
<i>Învățarea învățării.</i>	20
Un nou tip de ingratitudine	21
Viața este foarte neobișnuită	23
Platon și tocilarul	24
Prea plictisitor pentru a fi expus în scris	25
Bilanț	26
<i>Sinopsis</i>	27

Partea I

ANTIBIBLIOTECA LUI UMBERTO ECO SAU CUM CĂUTĂM VALIDAREA

CAPITOLUL 1

Ucenicia unui sceptic empiric	31
Anatomia Lebedei Negre	31
<i>Despre demonstrarea convingerilor prin fapte.</i>	34
<i>„Paradisul“ evaporat</i>	35
<i>Noaptea înstelată</i>	35
Istoria și tripleta opacității	36
<i>Nimeni nu știe ce se petrece.</i>	37
<i>Istoria nu se târăște, ci face salturi.</i>	38
<i>Dragă jurnalule — despre istoria care curge invers</i>	40
<i>Educație în taxi</i>	42

Grupuri	43
<i>Unde e spectacolul?</i>	46
Cinci kilograme mai târziu	46
<i>Cuvântul care aduce independența</i>	49
<i>Filosoful din limuzină</i>	50
CAPITOLUL 2	
Lebăda Neagră a Evgheniei	51
CAPITOLUL 3	
Speculatorul și prostituata	54
Cel mai bun sfat (prost)	54
Atenție la scalabil	56
<i>Apariția scalabilului</i>	57
Scalabilitatea și globalizarea	59
Călătorii în Mediocristan	60
<i>Strania țară Extremistan</i>	61
<i>Extremistanul și cunoașterea</i>	62
<i>Blândul și sălbaticul</i>	63
<i>Tirania accidentului</i>	64
CAPITOLUL 4	
O mie și una de zile sau cum să nu fii un fraier	67
Cum să învățăm de la curcan	69
<i>Antreneați pentru stupiditate</i>	72
<i>Lebăda Neagră este relativă la cunoaștere</i>	73
Scurtă istorie a problemei Lebedei Negre	74
<i>Sextus (vai!) Empiricul</i>	75
<i>Algazel</i>	76
<i>Scepticul, prieten al religiei</i>	77
<i>Nu vreau să fiu curcan</i>	78
<i>Vor să trăiască în Mediocristan</i>	79
CAPITOLUL 5	
Confirmarea ștronfirmării!	80
<i>Zurbele nu sunt toate curbe</i>	82
<i>Dovezi</i>	84
Empirismul negativ	85
<i>Numărând până la trei</i>	87
<i>Încă un Mini roșu!</i>	89
<i>Nu totul</i>	89
<i>Înapoi în Mediocristan</i>	90

CAPITOLUL 6

Eroarea narativă	92
Despre cauzele faptului că resping cauzele	92
Secționarea creierului	94
<i>Puțin mai multă dopamină</i>	97
<i>Regula lui Andrei Nikolaevici</i>	98
<i>O cale mai bună de a muri</i>	100
Amintirea lucrurilor nu chiar trecute	100
<i>Narativitatea nebunului</i>	101
<i>Narativitate și terapie</i>	103
A te înșela cu o infinită precizie	104
<i>Știința nepasională</i>	106
Senzaționalul și Lebăda Neagră	106
<i>Orbirea la Lebăda Neagră</i>	108
<i>Șocul senzaționalului</i>	110
Scurtăturile.	112
<i>Atenție la creier</i>	114
<i>Cum evităm eroarea narativă</i>	115

CAPITOLUL 7

Viața în anticamera speranței	117
Cruzimea semenilor	117
<i>Când relevant este senzaționalul</i>	119
<i>Non-liniarități</i>	120
<i>Procesul deasupra rezultatelor</i>	121
<i>Natura umană, fericirea și recompensele inegale</i>	123
<i>Anticamera speranței</i>	124
<i>Îmbătat de speranță</i>	125
<i>Capcana dulce a anticipării</i>	126
<i>Când avem nevoie de fortăreața Bastiani</i>	126
El desierto de los tártaros	127
<i>Sângerare sau explozie</i>	129

CAPITOLUL 8

Norocul nesmintit al lui Giacomo Casanova — problema dovezilor tăcute	132
Istoria adoratorilor înecați	132
Cimitirul literelor.	134
<i>Cum să devii milionar în zece pași</i>	137
O casă de sănătate pentru șobolani.	139
<i>Deviații vicioase</i>	140

<i>Alte aplicații ascunse</i>	140
<i>Evoluția corpului înotătorului</i>	141
Ce vedeți și ce nu vedeți	142
<i>Medici</i>	145
Protecția ca de teflon a lui Giacomo Casanova.	145
„Sunt o persoană care-și asumă riscuri“	148
Sunt o Lebedă Neagră — deviația antropică.	150
<i>Cosmeticul „din cauza“</i>	152

CAPITOLUL 9

Eroarea ludică sau incertitudinea tocilarului	154
Tony Grăsanul	154
<i>John non-brooklynezul</i>	155
Prânz la lacul Como	157
<i>Incertitudinea tocilarului</i>	159
<i>Jocul cu zarul nepotrivit</i>	161
Ambalarea primei părți.	163
<i>Cosmeticul iese la suprafață</i>	163
<i>Distanța de primate</i>	165

Partea a II-a

PUR ȘI SIMPLU NU PUTEM PREZICE

<i>De la Yogi Berra la Henri Poincaré</i>	168
---	-----

CAPITOLUL 10

Scandalul predicției	169
Despre imprecizia numărării amanților Ecaterinei	170
Înapoi la orbirea în fața Lebedei Negre.	173
<i>Ghicire și predicție</i>	174
Informația dăunează cunoașterii.	175
Problema expertului sau tragedia costumului gol	177
<i>Ce se mișcă și ce nu se mișcă</i>	178
<i>Cum să râzi la urmă</i>	180
<i>Evenimentele sunt neobișnuite</i>	182
<i>Turma de vite</i>	182
„Aproape“ am avut dreptate	184
<i>Realitatea? La ce bun?</i>	187
„În afară de asta“, totul a fost în regulă.	189
<i>Frumusețea tehnologiei — foile Excel</i>	191
<i>Caracterul erorilor de predicție</i>	192

Nu traversați un râu cu o adâncime (medie) de un metru și jumătate	193
<i>Schimbați-vă slujba</i>	196
<i>La JFK</i>	197

CAPITOLUL 11

Cum să căutăm găinaț	199
Cum să căutăm găinaț	199
<i>Descoperiri neprevăzute</i>	200
<i>O soluție în așteptarea problemei</i>	203
<i>Continuarea căutării</i>	204
Cum să vă preziceți predicțiile!	205
A n-a bilă de biliard	208
<i>A treia etichetă a republicii.</i>	209
<i>Problema celor trei corpuri</i>	210
<i>Hayek este încă ignorat.</i>	214
<i>Cum să nu fii tocilar</i>	216
<i>Libertarianismul academic</i>	218
<i>Predicție și liber arbitru</i>	218
Verbăstreala smaraldului.	220
Marea mașinărie de anticipat	224

CAPITOLUL 12

Epistemocrația — un vis	226
<i>Monsieur de Montaigne, epistemocratul.</i>	226
<i>Epistemocrația</i>	228
Trecutul trecutului și viitorul trecutului.	229
<i>Predicție, predicție eronată și fericire.</i>	230
<i>Helenus și profețiile inversate</i>	231
<i>Cubul de gheață care se topește</i>	232
<i>Din nou apare informația incompletă.</i>	233
<i>Ce numesc unii cunoaștere</i>	234

CAPITOLUL 13

Apelles Pictorul sau ce faci când nu poți prezice	237
Sfatul e ieftin, foarte ieftin	237
<i>Amăgiți-vă acolo unde este cazul.</i>	238
<i>Fiți pregătit</i>	239
Ideea accidentului pozitiv.	239
<i>Volatilitatea și riscul Lebedei Negre.</i>	240
<i>Strategia ganterei</i>	241
<i>„Nimeni nu știe nimic“</i>	242
<i>Marea asimetrie.</i>	246

Partea a III-a
LEBEDELE GRI DIN EXTREMISTAN

CAPITOLUL 14

Din Mediocristan în Extremistan și înapoi	251
<i>Lumea este nedreaptă</i>	251
<i>Efectul Matei</i>	252
<i>Lingua franca</i>	255
<i>Idei și contagiuni</i>	256
Nimeni nu e în siguranță în Extremistan	257
<i>Un francez din Brooklyn</i>	257
<i>Coada lungă</i>	259
<i>Globalizarea naivă</i>	261
Întoarceri din Extremistan	263

CAPITOLUL 15

Clopotul lui Gauss — Marea Fraudă Intelectuală	265
Gaussianul și mandelbrotianul	265
<i>Creșterea în descreștere</i>	267
<i>Mandelbrotianul</i>	268
<i>Ce trebuie reținut</i>	270
<i>Inegalitatea</i>	270
<i>Extremistanul și regula 80/20</i>	271
<i>Iarbă și pomi</i>	272
<i>Cum poți bea cafea în siguranță</i>	274
<i>Iubirea de certitudini</i>	275
<i>Cum să provoci catastrofe</i>	276
Monstrul mediu al lui Quételet	277
<i>Mediocritatea aurită</i>	278
<i>Greșeala lui Dumnezeu</i>	279
<i>Salvarea Poincaré</i>	280
<i>Eliminarea influenței nedrepte</i>	280
<i>„Grecii ar fi zeificat-o“</i>	280
<i>Numai cu „da sau nu“, vă rog</i>	281
Un experiment (literar) de gândire cu privire la originea clopotului lui Gauss	282
<i>Niște asumții liniștitoare</i>	287
<i>„Ubicuitatea curbei gaussiene“</i>	288

CAPITOLUL 16

Estetica aleatoriului	290
Poetul aleatoriului	290

Platonicitatea triumphiurilor	293
<i>Geometria naturii</i>	293
<i>Fractalitatea</i>	294
<i>O abordare vizuală a Extremistanului și Mediocristanului</i>	296
<i>Mărgăritare pentru porci</i>	298
Logica aleatoriului fractalic (cu un avertisment)	300
<i>Problema limitei superioare</i>	303
<i>Atenție la precizie.</i>	303
<i>Reevaluarea băltoacei de apă</i>	304
<i>De la reprezentare la realitate.</i>	306
Încă o dată, atenție la cei care fac prognoze	307
<i>Din nou o soluție fericită</i>	308
Unde este Lebăda Gri?	309

CAPITOLUL 17

Nebunii lui Locke sau clopotul lui Gauss

așezat unde nu trebuie	311
<i>Numai cincizeci de ani.</i>	312
<i>Trădarea funcționarului.</i>	313
<i>Oricine poate deveni președinte.</i>	314
<i>Alte orori.</i>	316
<i>Confirmarea</i>	319
Era doar o Lebăda Neagră	319
<i>Cum să „dovedești” anumite lucruri</i>	320

CAPITOLUL 18

Incertitudinea făcături	324
Eroarea ludică reînviată	324
<i>Găsiți făcătura.</i>	325
<i>Pot filosofii să fie periculoși pentru societate?</i>	326
<i>Problema practicii</i>	327
Cât de mulți Wittgenstein pot dansa pe o gămălie de ac?	327
<i>Unde e Popper când ai nevoie de el?</i>	328
<i>Episcopul și analistul</i>	329
<i>Mai ușor decât credeți: problema deciziei în scepticism.</i>	330

Partea a IV-a

SFÂRȘIT

CAPITOLUL 19

Jumi-juma sau cum să fii chit cu Lebăda Neagră	333
Când pierderea trenului este nedureroasă	335
Sfârșit	335

EPILOG

Lebedele albe ale Evgheniei	337
--	-----

Eseu post-scriptum DESPRE ROBUSTEȚE ȘI FRAGILITATE REFLECȚII FILOSOFICE ȘI EMPIRICE MAI PROFUNDE

SECȚIUNEA I

Învățând de la Mama Natură, cea mai bătrână și mai înțeleaptă	341
Despre plimbări domoale, dar lungi	342
<i>Greșelile mele</i>	343
Rezistență și fragilitate	344
<i>Redundanța ca asigurare</i>	346
<i>Mare înseamnă urât — și fragil</i>	348
<i>Schimbările climatice și poluatorii „prea mari”</i>	350
<i>Densitatea speciilor</i>	351
<i>Celelalte tipuri de redundanță</i>	352
<i>Distincții fără diferențe, diferențe fără distincții</i>	354
O societate rezistentă la eroare	356

SECȚIUNEA A II-A

De ce fac eu toate aceste plimbări sau cum devin fragile sistemele	359
Alte câteva gantere	359
<i>Atenție la stabilitatea fabricată</i>	364

SECȚIUNEA A III-A

Margaritas ante porcos	365
Principalele erori în înțelegerea mesajului	366
<i>Cum să ștergi urmele crimei</i>	370
<i>O traversare a deșertului</i>	372

SECȚIUNEA A IV-A

Asperger și Lebăda Neagră ontologică	375
Probabilitatea Asperger	376
Restabilirea orbirii față de viitor	378
Probabilitatea trebuie să fie subiectivă	379
<i>Probabilitatea și termometrul</i>	382

SECȚIUNEA A V-A

(Poate) cea mai utilă problemă din istoria filosofiei moderne	384
Viața în două dimensiuni	385
Dependența de teorie pentru evenimentele rare	387

<i>Epimenide Cretanul</i>	388
<i>O teoremă indecidabilă</i>	388
<i>Consecințele sunt de vină</i>	389
<i>De la realitate la reprezentare</i>	390
<i>Demonstrația în carne și oase</i>	393
Greșeala probabilității unui eveniment singular	393
<i>Psihologia pe care o implică percepția deviațiilor</i>	396
Problema inducției și cauzalității într-un domeniu complex	397
<i>Inducția</i>	397
<i>Conducând autobuzul școlii legat la ochi</i>	398

SECȚIUNEA A VI-A

Al Patrulea Cadran — soluția pentru cea mai utilă

dintre probleme	400
<i>David Freedman, odihnească-se în pace</i>	400
Decizii	401
Cadranul Patru, ca hartă	402

SECȚIUNEA A VII-A

Ce e de făcut cu Cadranul Patru . . . . .

Să nu folosim harta greșită: noțiunea de iatrogenie	406
<i>Sfatul negativ</i>	407
<i>Iatrogenia și eticheta nihilismului</i>	408
Reguli fronetice: ce este înțelept să faci (sau să nu faci) în viața reală, pentru a îmblânzi Cadranul Patru, atunci când nu poți aplica strategia ganterelor?	410

SECȚIUNEA A VIII-A

Cele zece principii pentru o societate rezistentă

la Lebăda Neagră	414
-----------------------------------	-----

SECȚIUNEA A IX-A

Amor fati: cum să devii indestructibil . . . . .

<i>Nilhil perditii</i>	420
<i>Glosar</i>	421
<i>Note</i>	425
<i>Bibliografie</i>	449
<i>Indice</i>	487

Partea I

ANTIBIBLIOTECA LUI UMBERTO ECO SAU CUM CĂUTĂM VALIDAREA

Scriitorul Umberto Eco aparține acelei clase restrânse a savanților care sunt enciclopedici, pătrunzători și, în același timp, deloc plictisitori. El este proprietarul unei mari biblioteci (de treizeci de mii de cărți) și își împarte vizitatorii în două categorii: cei care au o reacție de genul „Oo! Signore *professore dottore* Eco, ce bibliotecă aveți! Câte cărți ați citit din ea?” și ceilalți — alcătuiind o foarte restrânsă minoritate —, care înțeleg că o bibliotecă personală nu este un accesoriu pentru împăunare, ci o unealtă de cercetare. Cărțile citite sunt cu mult mai puțin demne de prețuire decât cele necitite. Biblioteca trebuie să conțină atâtea lucruri *pe care nu le știm* câte ne permit mijloacele financiare, ipotecile și înghesuia piață imobiliară. Acumulăm mai multă cunoaștere și mai multe cărți pe măsură ce înaintăm în vârstă, iar tot mai numeroasele cărți de pe rafturi, care rămân necitite, ne vor privi amenințător. Într-adevăr, cu cât știm mai multe, cu atât este mai lung șirul cărților necitite. Vă propun să numim această colecție de cărți necitite „antibiblioteca“.

Avem tendința de a trata ceea ce cunoaștem ca pe o proprietate personală care trebuie păstrată și apărată. Este un ornament care ne permite să urcăm pe cruda scară socială. Așadar, această tendință de a ofensa sensibilitatea bibliotecii lui Eco prin concentrarea asupra a ceea ce cunoaștem este o înclinație umană care se adaugă operațiunilor mentale. Oamenii nu umblă cu antischițe biografice, spunând ce nu au studiat sau experimentat (asta e treaba competitorilor), dar ar fi frumos din partea lor dacă ar face-o. Așa cum avem nevoie de o logică a bibliotecii care să stea în

picioare, vom încerca să punem la punct și cunoașterea însăși. Trebuie să observăm că Lebăda Neagră apare din proasta înțelegere a probabilității surprizelor — acele cărți necitite —, pentru că luăm prea în serios ceea ce cunoaștem.

Să numim antisavant — adică o persoană care se concentrează asupra cărților necitite și încearcă să nu-și trateze cunoștințele ca pe o comoară, ca pe o posesiune sau chiar ca pe un instrument de îmbunătățire a respectului de sine — un empirist sceptic.

Capitolele din această secțiune se ocupă de problema modului în care oamenii tratează cunoașterea și preferința lor pentru anecdotic, în defavoarea empiricului. Capitolul 1 prezintă Lebăda Neagră așa cum apare ea în povestea propriei mele obsesii. În Capitolul 3, voi face o distincție importantă între cele două tipuri de aleatoriu. După aceea, Capitolul 4 revine pe scurt asupra problemei Lebedei Negre în forma sa originală: cum tindem să generalizăm pornind de la ceea ce vedem. Apoi prezint cele trei fațete ale aceleiași probleme a Lebedei Negre: a) *eroarea confirmării*, sau cum se poate să disprețuim pe nedrept partea virgină a bibliotecii (tendința de a privi spre ceea ce confirmă cunoștințele, nu ignoranța noastră), în Capitolul 5; b) *eroarea narativă*, sau cum ne înșelăm singuri cu povești și anecdote (Capitolul 6); c) cum stau emoțiile în calea inferenței (Capitolul 7); și d) *problema dovezii mute*, sau trucurile pe care le folosește istoria pentru a ne ascunde Lebăda Neagră (Capitolul 8). Capitolul 9 discută eroarea letală a construirii cunoașterii pornind de la lumea jocurilor.

UCENICIA UNUI SCEPTIC EMPIRIC

*Anatomia Lebedei Negre — Tripleta opacității — Citind cărțile invers —
Oglinda retrovizoare — Totul devine explicabil — Vorbiți-i întotdeauna (cu
grijă) șoferului — Istoria nu se târâște, ci sare — „A fost atât de neașteptat“ —
Dormind douăsprezece ore*

Aceasta nu este o autobiografie, așa că voi trece peste scenele de război. De fapt, chiar și dacă ar fi fost o autobiografie, tot aș fi sărit peste scenele de război. Nu pot face concurență filmelor de acțiune sau memoriilor aventurierilor care au avut mai mult succes decât mine, așa că mă voi rezuma la specialitățile mele: probabilitatea și incertitudinea.

ANATOMIA LEBEDEI NEGRE

Pentru mai bine de un mileniu, coasta mediteraneeană orientală numită Siria Libanensis, sau Muntele Liban, a reușit să susțină conviețuirea unei duzini de secte, etnii și credințe — totul a funcționat în mod magic. Locul semăna cu orașele mari din zona orientală a Mediteranei (numită Levant) mai mult decât zonele din centrul Orientului Apropiat. (Dat fiind terenul muntos, era mai ușoară deplasarea cu nave decât pe uscat.) Orașele levantine aveau o natură comercială. Oamenii interacționau conform unui protocol bine stabilit, menținând pacea care favoriza comerțul, iar socializarea între comunități era destul de semnificativă. Acest mileniu de pace a fost întrerupt doar de mici fricțiuni ocazionale care au apărut în *interiorul*

comunităților musulmană și creștină — rareori între creștini și musulmani. Deși orașele erau comerciale și aveau o cultură în mare parte greacă, pe munți s-au stabilit minorități religioase care au susținut că s-au refugiat atât din calea ortodoxiei bizantine, cât și din aceea a ortodoxiei musulmane. Un teren muntos este un refugiu ideal din calea majorității, numai că există un concurent în persoana unui alt refugiat care luptă pentru același tip de cămin precar. Mozaicul culturilor și religiilor de acolo a fost considerat un exemplu de coexistență: creștini de toate felurile (maroniți, armeni, ortodocși bizantini greco-sirieni, chiar și greco-catolici, care se adaugă romano-catolicilor rămași acolo de pe vremea Cruciadelor), musulmani (șiiți și sunniți), druzi și câțiva evrei. Era considerat de la sine înțeles că acolo oamenii au învățat să fie toleranți. Îmi amintesc cum ni se spunea la școală cât de superiori eram din punct de vedere al civilizației și al înțelepciunii față de comunitățile balcanice, unde localnicii nu numai că se abțineau să meargă la scâldat, dar cădeau adesea victime luptelor dintre facțiuni. Lucrurile păreau să fie într-un echilibru stabil, izvorând dintr-o tendință istorică de a merge bine și spre toleranță. Termenii *balanță* și *echilibru* au fost folosiți foarte des.

Ambele rădăcini ale familiei mele au provenit din comunitatea greco-siriană, ultimul avanpost bizantin din Siria, care includea ceea ce acum se numește Liban. Trebuie să știți că bizantinii își spuneau „romani”; în limbaj local: *roumi* (la plural *roum*). Ne tragem din regiunile cu măslini de la poalele muntelui Liban. I-am alungat pe creștinii maroniți în munți, în celebra bătălie de la Amioun, satul strămoșilor mei. După invazia arabă din secolul al VII-lea, am trăit în pace comercială cu musulmanii, hărțuiți doar în câteva rânduri de creștinii maroniți libanezi din munți. Prin anumite aranjamente (literalmente) bizantine între conducătorii arabi și împărații bizantini, am reușit să plătim bir ambelor tabere și să obținem protecție de la amândouă. Am putut trăi astfel în pace timp de mai bine de un mileniu, aproape fără nicio vărsare de sânge — ultima noastră problemă reală au constituit-o cruciații, nu arabii musulmani. Arabii, care păreau interesați doar de război (și poezie), iar mai apoi turcii otomani, care păreau preocupați doar de război (și plăcere), ne-au lăsat să ne ocupăm de neinteresanta chestiune a comerțului, ca și de aceea mai puțin periculoasă a studiului (cum ar fi traducerea unor texte din greacă și aramaică).

După toate standardele, țara numită Liban, în care ne-am trezit încorporați după căderea Imperiului Otoman, la începutul secolului XX, părea un paradis echilibrat. De asemenea, a fost ticluită în așa fel, încât este predominant creștină. Deodată, oamenilor li s-a spălat creierul, începând să

creadă în statul-națiune ca entitate.* Creștinii s-au convins pe ei înșiși că au fost la originea și în centrul a ceea ce numim în general cultura occidentală, având totuși o fereastră către Orient. Într-un caz clasic de gândire statică, nimeni nu a luat în considerare diferențele dintre datele de naștere ale comunităților și s-a presupus permanența unei slabe majorități creștine. Levantinilor li se acorda cetățenia romană, ceea ce i-a permis Sfântului Pavel — un sirian — să călătorească liber prin lumea antică. Oamenii s-au simțit legați de orice au considerat că merită să fie legați: locul era foarte deschis către lume, stilul de viață era sofisticat, economia prosperă, iar vremea temperată — ca în California —, cu munți acoperiți de zăpadă străjuind Mediterana. Au fost atrase mulțimi de spioni (atât sovietici, cât și occidentali), prostituate (blonde), scriitori, poeți, traficanți de droguri, aventurieri, împătimiți ai jocurilor de noroc, jucători de tenis, petrecăreți și comercianți — ocupații care se completează una pe cealaltă. Mulți oameni acționau de parcă se găseau într-un film vechi cu James Bond sau în zilele în care masculii ideali fumau, beau și, în loc să meargă la sală, cultivau relații cu croitorii pricepuți.

Se spune că șoferii de taxi erau politicoși (cu toate că nu îmi amintesc să fi fost politicoși și cu mine). E adevărat, privind lucrurile din prezent, locul poate părea mai încântător în memoria oamenilor decât a fost în realitate.

Eram prea tânăr ca să gust plăcerile locului și am devenit un idealist rebel. Apoi, foarte de timpuriu, am dezvoltat un gust ascetic, contrar ostentației cu care era semnalată averea, fiind alergic la vânătoria de lux din cultura levantină și la obsesiile acesteia față de chestiuni de natură monetară.

Ca adolescent, abia așteptam să mă stabilesc într-o metropolă cu mai puțini James Bond. Totuși, îmi amintesc ceva care era cu totul aparte în atmosfera intelectuală. Am urmat liceul francez, care avea cel mai ridicat procent de reușită la *bacalaureatul francez*, chiar și la limba franceză. Pe atunci, franceza se vorbea cu o oarecare puritate: ca și în Rusia dinaintea revoluției, creștinii levantini și clasa patriciană evreiască (de la Istanbul la Alexandria) vorbeau și scriau în franceză, considerând-o o limbă distinsă. Cei mai privilegiați erau trimiși la școală în Franța, așa cum au fost trimiși ambii mei bunici — cel de la care am moștenit numele, în 1912, iar tatăl

---

* E remarcabil cât de repede și cât de eficient poți construi o naționalitate — cu un steag, câteva discursuri și un imn național. Chiar și azi evit termenul „libanez“, preferându-l pe cel mai puțin restrictiv: „levantin.“

mamei, în 1929. Cu două mii de ani înainte, din același instinct al distincției lingvistice, snobii patricieni levantini vorbeau în greacă, nu în aramaica vernaculară. (Noul Testament a fost scris într-o greacă foarte proastă, a patricienilor locali din capitala noastră, Antiohia, ceea ce l-a făcut pe Nietzsche să spună că „Dumnezeu a vorbit prost greacă“.) După declinul elenismului, au trecut la arabă. Așa că, pe lângă faptul că era numit „paradis“, ținutul era considerat și o încrucișare miraculoasă a ceea ce în mod superficial se numește cultură „occidentală“ și „orientală“.

Despre demonstrarea convingerilor prin fapte

Etosul meu a fost conturat atunci când, la cincisprezece ani, am făcut închisoare pentru un (presupus) atac cu un bolovan asupra unui polițist, în timpul unei revolte studențești — un incident cu ramificații stranii, dat fiind că bunicul meu era atunci ministru de interne și persoana care a semnat ordinul de înăbușire a revoltei. Unul dintre participanții la revoltă a fost împușcat mortal atunci când un polițist lovit în cap de o piatră a intrat în panică și a deschis focul asupra noastră. Îmi amintesc că făceam parte dintre capii revoltei și am simțit o mare satisfacție pentru că am fost arestat, prietenii mei fiind speriați atât de închisoare, cât și de părinți. Am înspăimântat atât de tare guvernul, încât am fost amnistiați.

Existau câteva beneficii evidente de pe urma demonstrării abilității de acțiune pe baza opiniilor, fără a face vreun compromis cât de mic pentru evitarea „ofensării“ și deranjării celorlalți. Eram cuprins de o stare de furie și nu mi-a păsat de ce credeau părinții mei (și bunicul) despre mine. Asta i-a făcut să fie foarte speriați *de mine*, așa că nu-mi puteam permite să dau înapoi sau să ezit. Dacă în loc să fiu sfidător în mod deschis aș fi încercat să ascund participarea mea la revoltă (așa cum au făcut mulți dintre prietenii mei) și aș fi fost descoperit, sunt sigur că aș fi fost tratat ca o oaie neagră. Una este să sfidezi estetic autoritatea, purtând haine neconvenționale — ceea ce specialiștii științelor sociale și economiștii numesc „semnalizare ieftină“ —, și alta este să îți demonstrezi dorința de a transforma convingerea în acțiune.

Unchiul meu pe linie paternă nu a fost foarte deranjat de ideile mele politice (acestea vin și se duc), dar a fost scandalizat de faptul că le-am folosit ca scuză pentru a mă îmbrăca neglijent. Pentru el, lipsa de eleganță din partea unei rude apropiate reprezenta un păcat de moarte.

Publicitatea din jurul arestării mele a reprezentat un alt beneficiu major: mi-a permis să evit semnele exterioare obișnuite ale rebeliunii adolescentine. Am descoperit că este mult mai eficient să te porți ca un tip de treabă și să fii „rezonabil“ dacă demonstrezi că ești dispus să treci dincolo de verbiaj. Îți poți permite să manifesti compasiune, să fii destins și curtenitor dacă, la răstimpuri, atunci când cei din jur se așteaptă cel mai puțin, dai în judecată pe cineva sau ataci un inamic — în mod pe deplin justificat — doar pentru a arăta că îți poți demonstra convingerile prin fapte.

„Paradisul“ evaporat

„Paradisul“ libanez s-a evaporat brusc, după câteva gloanțe și obuze de mortier. La câteva luni de la episodul închiderii mele, după aproape treisprezece secole de remarcabilă coexistență etnică, o Lebădă Neagră a apărut de nicăieri și a transformat ținutul din rai în iad. A început un crud război civil între creștini și musulmani, incluzând și refugiații palestinieni, care au ținut partea musulmanilor. A fost brutal: zonele de conflict erau în centrul orașului, iar cele mai multe lupte au avut loc în zonele rezidențiale (liceul meu se afla la doar câteva sute de metri de câmpul de luptă). Conflictul a durat mai mult de un deceniu și jumătate. N-o să intru în amănunte. Se pare că inventarea armelor de foc a transformat ceea ce în epoca săbiilor ar fi fost doar stări de tensiune în incontrollable războaie de tipul „dinte pentru dinte“.

Pe lângă distrugerea fizică (care s-a dovedit ușor de reparat, cu sprijinul câtorva contractori, al unor politicieni corupți și al unor deținători de obligațiuni naivi), războiul a îndepărtat o bună parte din poleiala sofisticării care a făcut din orașele levantine un centru permanent al marelui rafinament intelectual timp de trei mii de ani. Creștinii păraseau zona încă de pe vremea otomanilor, iar cei care s-au îndreptat spre Occident și-au adaptat numele în consecință. Exodul lor s-a accelerat. Numărul oamenilor cultivați a scăzut sub nivelul critic. Brusc, zona a devenit pustie. Scurgerea creierelor este greu de reparat, iar o bună parte din vechiul rafinament se poate să se fi pierdut pentru totdeauna.

Noaptea înstelată

Dacă aveți ocazia unui camuflaj, găsiți răgazul de a privi cerul. Nu îl veți recunoaște. Beirutul a avut multe pene de curent în timpul războiului.

Înainte ca oamenii să-și cumpere generatoare, o parte a cerului era senină noaptea, deoarece nu exista lumină electrică. Era partea din oraș care se afla cel mai departe de zona de conflict. Oamenii lipsiți de televiziune se strâneau să privească erupțiile luminoase ale bătăliilor de noapte. Preferau riscul de a fi spulberați de un obuz plictiselii unei seri fără nicio activitate.

Așadar, stelele puteau fi văzute foarte limpede. Mi s-a spus în liceu că planetele se află într-o stare care se numește „echilibru“, așa că nu trebuie să ne temem că stelele vor cădea peste noi pe neașteptate. Pentru mine, asta semăna într-un mod ciudat cu poveștile care ni se spuneau despre „stabilitatea istorică unică“ a Libanului. Simpla idee de a porni de la premisa de echilibru mă deranja. Mă uitam la constelațiile de pe cer și nu știam ce să cred.

ISTORIA ȘI TRIPLETA OPACITĂȚII

Istoria este opacă. Vedem rezultatele, dar nu și scenariul care produce evenimentele — generatorul istoriei. Există o lipsă fundamentală de completitudine în modul în care înțelegem aceste evenimente, de vreme ce nu vedem ce se află în cutie — cum acționează mecanismele. Ceea ce numesc eu generator al evenimentelor istorice este diferit de evenimentele înseși. În mod similar, mințile zeilor nu pot fi deslușite după faptele lor — e foarte probabil să fiți indus în eroare de intențiile lor.

Această lipsă de legătură seamănă cu diferența dintre mâncarea pe care o vedeți pe masă la restaurant și procesul pe care l-ați putea observa în bucătărie. (Ultima oară când am prânzit într-un restaurant chinezesc din centrul Manhattanului am văzut un șoarece ieșind din bucătărie.)

Mintea umană suferă de trei tulburări atunci când intră în contact cu istoria. Pe acestea le numesc „tripleta opacității“:

- a. iluzia înțelegerii, sau modul în care crede fiecare că înțelege ce se petrece într-o lume care este mai complicată (sau mai supusă aleatorului) decât își dă seama;
- b. distorsiunea retrospectivă, sau modul în care putem evalua unele aspecte numai după ce faptele au avut loc, ca și cum ar fi privite într-o oglindă retrovizoare (istoria pare mai limpede și mai organizată în cărțile de istorie decât în realitatea empirică);

- c. evaluarea exagerată a informațiilor factuale și handicapul celor care dețin autoritatea sau sunt învățați, mai ales atunci când aceștia crează categorii — când „platonifică“.

Nimeni nu știe ce se petrece

Primul element al tripletei este patologia gândirii care consideră că lumea în care trăim e mai inteligibilă, mai explicabilă și, prin urmare, mai predictibilă decât este de fapt.

Mi s-a spus încontinuu de către adulți că războiul, care a ajuns să dureze aproape șaptesprezece ani, o să se termine „în câteva zile“. Păreau foarte încrezători în pronosticurile lor privitoare la durată, așa cum se poate observa și după numărul celor care stăteau în camere de hotel și în alte reședințe temporare din Cipru, Grecia, Franța sau din altă parte, așteptând să se încheie războiul. Un unchi îmi spunea întruna cum, cu treizeci de ani mai înainte, când palestinienii bogați fugeau în Liban, considerau această soluție *absolut temporară* (mulți dintre cei care mai sunt în viață se află încă acolo și după șaizeci de ani). Totuși, atunci când îl întrebam dacă va fi la fel și în cazul conflictului de la noi, îmi răspundea: „Nu, sigur că nu. Locul ăsta e altfel — întotdeauna a fost altfel.“ Cine știe de ce, lucrurile pe care le observa la alții păreau să nu fie valabile în cazul lui.

Această orbire în privința duratei exilului celor de vârstă mijlocie este o boală destul de răspândită. Mai târziu, când m-am decis să mă feresc de obsesia exilului cu privire la rădăcini (rădăcinile exilului penetrează puțin cam prea profund personalitățile), am studiat literatura exilului tocmai pentru a evita capcanele unei nostalgii solicitante și obsesive. Acești exilați se pare că au devenit prizonieri ai amintirilor de origine idilică: stăteau împreună cu alți prizonieri ai trecutului și vorbeau despre bătrâna lor țară, mâncând bucate tradiționale și ascultând muzică tradițională. În mintea lor, rulau încontinuu idei contrafactice, generând scenarii alternative care ar fi putut avea loc, prevenind fracturile istorice: „Dacă Șahul nu l-ar fi numit prim-ministru pe incompetentul ăla, noi am fi rămas acolo.“ Era ca și cum ruptura istorică ar fi avut o cauză anume, iar catastrofa ar fi putut fi evitată prin înlăturarea *acelei* cauze. Așa că am extras de la persoanele strămutate toată informația disponibilă privind comportamentul în exil. Aproape toți se comportă în același fel.

Cerculă și povești fără de număr despre refugiați cubanezi cu valizele încă făcute pe jumătate și care au ajuns în Miami în anii '60, „pentru câteva

zile“, după instalarea regimului castrist. Sau despre refugiați iranieni la Paris și la Londra, care au părăsit republica islamică în 1978, considerând că pleacă într-o scurtă vacanță. După mai bine de un sfert de secol, unii încă mai așteaptă să se întoarcă. Mulți ruși care au plecat în 1917, cum este și scriitorul Vladimir Nabokov, s-au stabilit la Berlin, poate pentru a fi suficient de aproape pentru o întoarcere rapidă. Nabokov însuși și-a trăit viața în reședințe temporare, atât atunci când trăia în sărăcie, cât și atunci când trăia în lux, sfârșindu-și zilele la hotelul Montreux Palace, lângă lacul Léman.

A existat, desigur, o oarecare doză de gândire visătoare în toate aceste erori de prognoză — o orbire a speranței, dar a existat, de asemenea, și o problemă de cunoaștere. Dinamica războiului libanez a fost complet nepredictibilă, și totuși, gândirea oamenilor care examinau evenimentele a prezentat o constantă: aproape toți cei cărora le păsa păreau convingși că înțeleg ce se petrece. În fiecare zi apăreau chestiuni complet paralele cu prognozele lor, dar ei nu reușeau să-și dea seama că nu le prevăzuseră. Multe dintre lucrurile petrecute au fost considerate nebunești în contextul de până atunci. Totuși, *după* ce s-au petrecut, n-au mai părut atât de nebunești. Această plauzibilitate retrospectivă cauzează o evaluare greșită a rarității și a posibilității de a fi conceput a evenimentului. Am văzut mai târziu exact aceeași iluzie a înțelegerii în cazul succeselor în afaceri și în cel al piețelor financiare.

Istoria nu se târăște, ci face salturi

Mai târziu, derulând din nou în minte desfășurarea războiului pe vremea când îmi formulasem ideile despre percepția evenimentelor aleatorii, am ajuns la impresia vie că mintea noastră este o minunată mașinărie de producere a explicațiilor, capabilă să dea sens aproape tuturor lucrurilor și să încropească explicații pentru tot felul de fenomene, dar, în general, incapabilă să accepte ideea nepredictabilității. Aceste evenimente erau inexplicabile, dar oameni inteligenți se considerau în stare să furnizeze explicații convingătoare pentru ele — după ce faptele se petreceau. Mai mult, cu cât persoana era mai inteligentă, cu atât mai valabilă era explicația. Mai îngrijorător este faptul că toate aceste convingeri și povestiri aveau în aparență coerență logică, fiind lipsite de inconsistențe.

Am părăsit așadar locul numit Liban în adolescență, dar, de vreme ce multe rude și mulți prieteni au rămas acolo, m-am întors în vizită, mai ales